

ՀՀ ԳԱԱ ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՐ

Ապրիլի 29-ին կայացավ ՀՀ ԳԱԱ տարեկան ընդհանուր ժողովը: Այն մեկնարկեց նախօրեին ակադեմիայի գիտական 5 բաժանմունքներում: Ժողովներում բաժանմունքների ղեկավարները հանգամանորեն զեկուցեցին բաժանմունքներում ընդգրկված գիտական ինստիտուտների և կենտրոնների ձեռքբերումների, բացթողումների ու նաև առաջիկա ծրագրերի մասին: Զեկուցումների շուրջ ծավալեցին լուրջ և առարկայական քննարկումներ, կարդացվեցին ուշադրալի զեկուցումներ:

Ինչպես նշեցինք ապրիլի 29-ին կայացավ ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի տարեկան ընդհանուր ժողովը, ուր ամփոփվեցին ՀՀ ԳԱԱ 2021 թ. գիտական և գիտակազմակերպական գործունեության հիմնական արդյունքները:

Միջոցառմանը ներկա էին ՀՀ նախագահ Վահագն Խաչատուրյանը, ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահի տեղակալ Հակոբ Արշակյանը, ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարար Վահրամ Դումանյանը, ՀՀ գիտության կոմիտեի նախագահ Սարգիս Հայոցյանը, ՀՀ ԳԱԱ ղեկավարությունը, ԳԱԱ ինստիտուտների տնօրենները, գիտաշխատողները: Տարեկան ընդհանուր ժողովի պատվավոր հյուրն էր համաշխարհային մեծության գիտնական, ֆիզիկոս, Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, Մենդելեևի անվան ՅՈՒՆԵՍԿՕ-Ռուսաստան միջազգային մրցանակի դափնեկիր, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Յուրի Հովհաննիսյանը:

Ժողովը սկսվեց ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Աշոտ Սալյանի ընդգրկուն տարեկան հաշվետու և ծրագրային զեկուցումով:

ԱՊԱԳԱՅԻ ՏԵՍԼԱԿԱՆՈՎ

ՀՀ ԳԱԱ ՆԱԽԱԳԱՀ, ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ԱՇՈՏ ՍԱԴՅԱՆԻ
ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄԸ

Հաշվետու տարում Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան իր գործունեությունն իրականացրել է հանրապետության առջև ծառացած նոր մարտահրավերների ու խնդիրների պայմաններում, որոնք պայմանավորված էին ինչպես շարունակվող COVID-19 համավարակով թեղադրված սահմանափակումներով, այնպես էլ երկրի սոցիալ-տնտեսական միջավայրի վրա 44-օրյա պատերազմի էական ազդեցությամբ: Նոր մարտահրավերների ու խնդիրների հաղթահարմանն ուղղված քայլերը ենթադրում են նաև նոր մոտեցումներ, որոնք առաջին հերթին պետք է պարունակեն արագ փոփոխվող աշխարհաքաղաքական զարգացումներին համարժեք լուծումներ:

ՀՀ ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունները 2021 թ. շարունակել են իրականացնել իրենց հիմնական գործառնությունները՝ կատարվել են հիմնարար և կիրառական բնույթի հետազոտություններ գիտության տարբեր բնագավառներում, որոշ չափով արդիականացել են գիտական ենթակառուցվածքները,

զարգացրել են միջազգային համագործակցությունը և մասնակցություն են ունեցել հանրապետության ռազմաարդյունաբերության համակարգի տարբեր օղակների աշխատանքներին: Հաշվետու տարում անցկացվել են ակադեմիայի կառավարման մարմինների ընտրություններ՝ հունիսի 28–29-ին կայացած ԳԱԱ ընդհանուր ժողովում ընտրվել է ակադեմիայի նոր ղեկավարություն:

2021 թ. ընթացքում ԳԱԱ գիտական կազմակերպություններում կատարվել են գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային 44, նպատակային-ծրագրային 5 ծրագրեր, պայմանագրային (թեմատիկ) 313 թեմաներ և տնտեսական պայմանագրային 186 ծրագրեր: Արդյունքում հրապարակվել են 140 մենագրություն, 935 գիտական հոդված գրախոսվող ամսագրերում, 271 հոդված գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում և 162 թեզիս ՀՀ-ում և 20 մենագրություն, 615 հոդված, 210 գիտաժողովի նյութ և 187 թեզիս արտասահմանում: Իհարկե, գիտական արդյունքների հետագա առևտրայնացումը կախված է ոչ միայն հետազոտության առանցքը հանդիսացող գաղափարի արդիականությունից, այլ նաև ներդրման համար անհրաժեշտ կադրային, ֆինանսական, իրավական և տնտեսական ռեսուրսների առկայությունից, ինչպես նաև շուկայական պահանջարկից և շուկայում մրցունակ լինելուց: Եվ այդ շղթայի տարբեր օղակների փոխգործակցության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված ծրագրերի մշակումը մեր հետագա գործունեության հիմնական ուղղություններից մեկն է լինելու:

Միևնույն ժամական, հանրապետության գիտության բնագավառի ձեռքբերումների գիտաչափական գնահատման համար անհրաժեշտ է առաջնորդվել միջազգային գիտական հանրության կողմից ընդունված չափանիշներով, մասնավորապես՝ գիտական ամսագրերում կամ գիտաժողովների նյութերում ունեցած հրապարակումներով և դրանց վրա եղած հղումների քանակով: Այդ տեսակետից հայտնի «SCOPUS» գիտատեղեկատվական շտեմարանում ընդգրկված գիտական ամսագրերում, գիտաժողովի նյութերում կամ գրքերում Հայաստանի Հանրապետության կողմից 1996–2020 թթ. ընթացքում հրապարակվել է 19089-ը հղման ենթակա փաստաթուղթ, հղումների ընդհանուր թիվը կազմել է 416854, մեկ փաստաթղթի վրա եղած հղումների թիվը՝ 19.68, իսկ Հիրշի-ինդեքսը (H-ինդեքսը)՝ 231՝ ըստ «Scimago» կայքի ս. թ. մարտի 1-ի տվյալների: Ըստ H-ինդեքսի Հայաստանը զբաղեցնելով համաշխարհային դասակարգման 66-րդ հորիզոնականը, տարածաշրջանում, այն է՝ Սևծովյան ավազանի («Black Sea Basin») երկրների շարքում երրորդն է՝ Թուրքիա՝ 36, Ուկրաինա՝ 50, Հայաստան՝ 66, Վրաստան՝ 69, Բելառուս՝ 73, Ադրբեջան՝ 96 և Մոլդովա՝ 104: Մեկ փաստաթղթի վրա եղած հղումների քանակով Հայաստանը համաշխարհային դասակարգման 71-րդ դիրքում է, ինչը տարածաշրջանում առաջինն է՝ Հայաստան՝ 71, Վրաստան՝ 77, Մոլդովա՝ 146, Թուրքիա՝ 176, Բելառուս՝ 187, Ադրբեջան՝ 203 և Ուկրաինա՝ 225: Եթե վերցնենք հրապարակումների քանակը մեկ միլիոն բնակչության հաշվարկով, ապա ըստ գիտության վերաբերյալ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի 2021 թ. գեկույցի («UNESCO Science Report») Հայաստանը 2019 թ. 416 հրապարակումով Սևծովյան ավազանի երկրների շարքում զբաղեցնում է 2-րդ հորիզոնականը:

Ընդ որում Հայաստանն այդ դիրքում է եղել նաև 2011 և 2015 թթ., այսինքն այն հաստատուն է մոտ 10 տարվա կտրվածքով 2011–2019 թթ. և

չատ մոտ է G20 երկրների միջին ցուցանիշին:

Նշված գնահատականները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի գիտություն ոլորտը, 1996–2020 թթ. ընթացքում գործելով տնտեսական ու սոցիալական բազմաթիվ դժվարությունների և շարունակական թերֆինանսավորման պայմաններում, շատ չի գիշել իր մրցակցային դիրքերը համաշխարհային գիտական լանդշաֆտում: Հաշվի առնելով նաև գիտության ֆինանսավորման ծավալներն այդ ժամանակահատվածի համար, կարելի է պնդել, որ, եթե գիտությունը դիտարկենք որպես բնագավառ, որի հիմնական գործառույթը նոր գիտելիքի ստեղծումն է, իսկ վերջնարդյունքը՝ գիտական արտադրանք տալը, ապա ծախսերի արդյունավետության տեսակետից այն մեր հանրապետության ամենաարդյունավետ բնագավառներից մեկն է՝ ըստ համաշխարհային և տարածաշրջանային դասակարգումներում իր ունեցած դիրքի: Սակայն, դա չի նշանակում, որ բնագավառում ոչ մի խնդիր չկա, ավելին՝ խնդիրները շատ լուրջ են, իսկ դրանց լուծման համար նախատեսված ժամանակահատվածը՝ շատ կարճ:

Միջազգային հրապարակումների ներքին կառուցվածքի տեսակետից 2016–2020 թթ. ընթացքում Հայաստանի կողմից հրապարակվել և «SCOPUS» գիտատեղեկատվական շտեմարանում ընդգրկվել են 5867 հղման ենթակա փաստաթղթեր, որոնցից մոտ կեսը պատկանում են Ֆիզիկա և աստղաֆիզիկա բնագավառին: Համեմատաբար փոքր թիվ են կազմում Սոցիալական գիտությունների և Արվեստի ու հումանիտար գիտությունների բնագավառների հրապարակումները՝ համապատասխանաբար ընդհանուրի 5 և մոտ 3 տոկոսը:

2021 թ. ԳԱԱ-ն շարունակել է միջազգային համագործակցությունն օտարերկրյա կամ միջազգային գիտական կառույցների և գիտությունների ակադեմիաների հետ: Մասնավորապես, ստորագրվել է Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի և ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի միջև գիտատեխնիկական համագործակցության իրականացման ճանապարհային քարտեզ, որտեղ նշված համատեղ 54 առաջարկությունները ներառում են գիտության տարբեր ոլորտներ: ԳԱԱ պատվիրակությունը մասնակցել է ԱՊՀ և գիտությունների ակադեմիաների միջազգային ասոցիացիայի չրջանակներում կազմակերպված միջոցառումներին: Ակադեմիայի ինստիտուտների կողմից իրականացվել են 56 միջազգային դրամաշնորհային ծրագրեր, կազմակերպվել են 56 միջազգային գիտաժողովներ, սիմպոզիումներ և այլ միջոցառումներ: Իրականացման ընթացքում են եվրոպական «Հորիզոն 2020» ծրագրի 6, Արևելյան գործընկերության 6 և Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի 3 նախագիծ:

Միջազգային համագործակցության բազմաբնույթ գործիքակազմներ են ընդգրկում եվրոպական Միության (ԵՄ) հետազոտությունների և նորարարությունների չրջանակային, մասնավորապես՝ վերջին տարիներին իրականացված «Հորիզոն 2020» և 2021 թ. մեկնարկած «Հորիզոն եվրոպա» ծրագրերը: Հայաստանի Հանրապետությունը որպես ասոցացված անդամ անդամակցել է «Հորիզոն 2020» և այժմ էլ՝ «Հորիզոն եվրոպա» ծրագրերին: «Հորիզոն 2020»-ի չրջանակներում մեր հանրապետությունում իրականացվել է 36 դրամաշնորհային ծրագրեր, որոնցից 21-ում ընդգրկված են ԳԱԱ կազմակերպություններ: Այդ ծրագրերի ֆինանսավորման համար ԵՄ կողմից հատկաց-

վել է շուրջ 4 մլն եվրո, որից ակադեմիայի կազմակերպություններին հատկացվել է 1.7 մլն եվրո, որից 1.43 մլն եվրոն՝ ուղղակիորեն, իսկ մնացածը՝ ենթակայմանագրային եղանակով: ԳԱԱ-ից «Հորիզոն 2020»-ի դրամաշնորհներ են շահել ԳԱԱ նախագահությունը, Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտը, Ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտը, էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնը, «Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոնը և Հնագիտության և ազգագրությունների ինստիտուտը: «Հորիզոն 2020» ծրագրին մեր հանրապետության մասնակցության հաջողության գործակիցը կազմում է 11.81 %, ինչն Արևելյան Գործընկերության երկրների շարքում առաջին դիրքն է՝ Հայաստան՝ 11.81 %, Վրաստան՝ 11.41 %, Մոլդովա՝ 10.33 %, Բելառուս՝ 9.89 %, Ադրբեջան՝ 9.60 % և Ուկրաինա՝ 9.38 %:

Անհրաժեշտ է նշել, որ միջազգային համագործակցությունը ԳԱԱ կարևորագույն գործառնություններից մեկն է՝ այն կարգավորվում է Միջազգային կապերի, Սիլյուսքի և Միջազգային դրամաշնորհների աջակցության բաժինների կողմից: Վերջինը ԳԱԱ գիտահետազոտական կազմակերպություններին, խմբերին ու անհատ աշխատողներին տեղեկատվություն է տրամադրում Միջազգային դրամաշնորհային ծրագրերի, առաջին հերթին «Հորիզոն Եվրոպա» ծրագրի մրցույթների մասին և մասնագիտական կազմակերպչական աջակցություն է ցուցաբերում այդ մրցույթների մասնակցության հայտերի նախապատրաստման փուլում:

Ներկայումս ակադեմիայի համակարգի և ընդհանրապես Հայաստանի գիտության ոլորտի առջև ծառացած երեւի թե ամենակարևորագույն խնդիրը գիտական ներուժի շարունակվող «ծերացումն» է: Ընդ որում, եթե գիտության «երիտասարդացման» ուղղված պետական քաղաքականության շնորհիվ ապահովվում է երիտասարդ կադրերի մուտքը գիտության ոլորտ, ապա հետագայում դրանց ամրապնդման հարցում առաջ են գալիս խնդիրներ: Առ 01.01.2022 թ. ԳԱԱ համակարգում աշխատում են 3492 մարդ՝ ներառյալ համատեղողները: Գիտահետազոտական աշխատանքներ իրականացնողների (գիտաաշխատողներ, գիտական միավորների ղեկավարներ, լաբորանտներ, լաբորանտ-հետազոտողներ, փորձագետներ) թվաքանակը 2120 է, որից 274-ն ունեն գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան, իսկ 1011-ը՝ թեկնածուի: Գիտահետազոտական աշխատանքներ իրականացնողները կազմում են ընդհանուրի 60.7 %-ը, իսկ գիտական աստիճան ունեցողները՝ դրանց 60.6 %-ը: Գիտահետազոտական աշխատանքներ իրականացնողների և գիտական աստիճան ունեցողների տարիքային բաշխումներն ունեն վառ արտահայտված երկու մաքսիմում, և մեր կարևորագույն խնդիրը մի կողմից երիտասարդների ներհոսքի նկատվող դրական դինամիկայի պահպանումն է և մյուս կողմից էլ՝ գիտության ոլորտում այդ կադրերի ամրապնդմանն ուղղված ծրագրերի մշակումն ու իրականացումը: Առկա է կադրերի ներհոսք մինչև 35–40 տարեկան, սակայն 40 տարեկանից հետո դրանց թվաքանակը սկսում է նվազել: Առանձին կարևոր հարց է գիտական աստիճան ունեցողների տարիքային բաշխումը, երբ շատ մեծ է բարձր տարիք ունեցողների մասնաբաժինը: Մասնավորապես՝ 65 և բարձր տարիք ունեցողները կազմում են ընդհանուրի 41.8 %-ը, իսկ 70 և բարձր տարիք ունեցողները՝ 30.7 %-ը:

Գիտական կադրերի պատրաստման տեսակետից ԳԱԱ գիտական կազմակերպություններում ներկայումս սովորում են 114 ասպիրանտներ, որոնցից 17-ն ընդունվել են 2021 թ.: Պետք է նշել, որ վերջին տարիներին ասպիրանտական շատ տեղեր ակադեմիայում թափուր են մնում և իրավիճակը չտկման կարիք ունի: Խնդրի լուծման մեջ, այն է՝ գիտական ներուժի վերարտադրության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների մշակման և ներդրման գործընթացներում պետք է ներգրավված լինեն և՛ գիտության, կրթության ու տեխնոլոգիաների ոլորտների պետական լիազոր մարմինները, և՛ ԳԱԱ ու գիտական կազմակերպությունների ղեկավարությունը, և՛ ակտիվ աշխատող գիտնականները: Գիտության շարունակական զարգացման ապահովումը մեր բոլորի խնդիրն ու պարտավորությունն է:

Եթե համեմատենք ասպիրանտուրայում սովորողների ընդհանուր թիվը ոլորտի աշխատողների թվաքանակի հետ, ապա ըստ ՀՀ վիճակագրական վարչության տվյալների 1989 թ. ասպիրանտուրայում սովորել է 1019 հոգի, գիտատեխնոլոգիական բնագավառի աշխատողների քանակը եղել է 38244, որոնցից գիտությունների դոկտորի և թեկնածուի գիտական աստիճաններ ունեցել են համապատասխանաբար 467-ը և 3987-ը: 2020 թ. ասպիրանտուրայում սովորել է 911 մարդ, բնագավառի աշխատողների թիվը կազմել է 4499, այդ թվում՝ գիտությունների դոկտորների թվաքանակը եղել է 403 և գիտությունների թեկնածուներինը՝ 1400: Հետևաբար ասպիրանտների պատրաստման դինամիկան գիտական աստիճան ունեցողների թվաքանակի համեմատ 2020 թ. ավելի բարձր է, քան 1989-ին, և խնդիրը գիտության ոլորտում դրանց հետագա ամրապնդման մեջ է: Փոխվել է նաև բուհերում և գիտական հաստատություններում սովորող ասպիրանտների համամասնությունը: Եթե 1985–1989 թթ. միջինում ասպիրանտների 51.8 %-ն էր ուսանում գիտական կազմակերպություններում, ապա 2016–2020 թթ. համար այդ ցուցանիշը կազմում է 16.7%:

2021 թ. ԳԱԱ գիտական կազմակերպություններում իրականացվել է գիտական և ճարտարագիտատեխնիկական կադրերի ատեստավորում, որի արդյունքների հիման վրա, համաձայն ՀՀ կառավարության 2021 թ. մայիսի 13-ի № 747-Լ որոշման, բարձրացվել են գիտական աշխատողների աշխատավարձերը: Ներկայումս գիտական աշխատողների 19 %-ը կրտսեր գիտաշխատողներ են, 31%-ը՝ գիտաշխատողներ, 31.5%-ը՝ ավագ գիտաշխատողներ, 15.2%-ը՝ առաջատար և 3.3%-ը՝ գլխավոր գիտաշխատողներ: Փաստորեն, ատեստավորման արդյունքում նվազել է կրտսեր գիտաշխատողների թվաքանակը և համապատասխանաբար ավելացել է ավելի բարձր տարակարգերի պաշտոններ զբաղեցնող գիտաշխատողների թիվը: Ինչպես գիտեք, ներկայումս քննարկվում է գիտական աշխատողների ատեստավորման նոր կարգ, որի վերաբերյալ առաջարկություններ են ներկայացրել մեր համակարգի գրեթե բոլոր գիտական կազմակերպությունները: Այդ կարգի լրամշակման աշխատանքներում մեր բոլորի առարկայական մասնակցությունը շատ կարևոր է հաշվի առնելով դրանով կարգավորվող հարաբերությունների համակարգային բնույթը:

ԳԱԱ բյուջետային և արտաբյուջետային ընդհանուր ֆինանսավորումը 2021 թ. կազմել է 10 մլրդ 252 մլն դրամ, ինչը 2019 թ. 10 մլրդ դրամի համե-

մատ աճել է 2.5 %-ով: Բյուջետային ֆինանսավորումն ավելացել է 12.7 %-ով, իսկ արտաբյուջետայինը՝ նվազել 31.5 %-ով: Բյուջետային ֆինանսավորման մեջ բազային ֆինանսավորումը նվազել է 11.3 %-ով, իսկ թեմատիկ և պետական այլ դրամաշնորհների ֆինանսավորման ծավալներն աճել են, համապատասխանաբար 197.2 % և 77.2 %-ով, ինչը պայմանավորված է այդ ծրագրերի ծավալների 2021 թ. կտրուկ աճով: ԳԱԱ 2019–2021 թթ. ֆինանսավորման ներքին կառուցվածքում զգալի է թեմատիկ և այլ պետական դրամաշնորհների ֆինանսական ծավալների աճը բյուջետային հատկացումներում և արտադրանքների կամ ծառայությունների զգալի մասնաբաժինն արտաբյուջետային միջոցների մեջ: Վերջին բաղադրիչը պետք է ավելի զարգացնել՝ որպես պահանջարկով պայմանավորված հետազոտությունների իրականացում կամ ծառայությունների մատուցում, ինչն էլ իր հերթին կնպաստի ԳԱԱ ֆինանսավորման աղբյուրների դիվերսիֆիկացիայի մակարդակի բարձրացմանը:

Դրամաշնորհային ծրագրերի ֆինանսական ծավալների աճը շատ կարևոր է՝ այն հնարավորություն է տալիս խրախուսել գիտահետազոտական խմբերի նախաձեռնությամբ իրականացվող գիտահետազոտական թեմաները: Դրա հետ միասին, կարևոր է նաև բազային ֆինանսավորման ավելացումը, քանի որ այն լինելով ինստիտուցիոնալ ֆինանսավորման մեխանիզմ՝ հնարավորություն է տալիս ապահովել գիտահետազոտական կազմակերպությունների զարգացումը որպես ինստիտուցիոնալ կառույց՝ ավելի երկար ժամանակային հորիզոնի համար, քան թե թեմատիկ հետազոտությունների համար նախատեսված ժամանակահատվածները:

2021 թ. գիտություն կոմիտեն անցկացրել է 8 դրամաշնորհային մրցույթ՝ հետազոտական ծրագրերի իրականացման 2–5 տարի ժամանակահատվածի համար: Արդյունքում ֆինանսավորվել է 373 հայտ, որից 154-ը ներկայացվել էր ԳԱԱ կազմակերպությունների կողմից՝ 41.3 %-ը: Մրցույթների ընդհանուր ֆինանսական ծավալը կազմել է 13,522,749.0 հազար դրամ, որից 5,820,096.0 հազար դրամը կամ ընդհանուրի 43 %-ը հատկացվել է ԳԱԱ կազմակերպությունների հետազոտական խմբերին: Կոմիտեն կազմակերպել է նաև գիտություն ոլորտի ենթակառուցվածքի, նյութատեխնիկական բազայի արդիականացման մրցույթը, արդյունքում ֆինանսական աջակցություն է տրամադրվել 28 գիտական սարքավորումների ձեռքբերման համար, որոնցից 11-ը տեղակայվելու է ակադեմիայի 8 գիտական կազմակերպություններում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ԳԱԱ թույլ կողմերից է կիրառական գործունեությունը՝ չնայած համակարգում առկա են գիտական արդյունքների ասպրանքայնացման մի շարք հաջողված դեպքեր: Օրինակ՝ ԳԱԱ «Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոնում շարունակվում է զարգանալ «Նաբին» կաթնաթթվային պրոբիոտիկի տարատեսակների արտադրությունը, որոնք հաջողությամբ իրացվում են տեղական շուկայում: Հաշվետու տարում սկսվել է պատիճավորված լիոֆիլիզացված պրոբիոտիկի սերիական արտադրությունը, որն իր որակական ցուցանիշներով մեծ հետաքրքրություն է առաջացրել արտերկրում: Կենտրոնը ունի մոտ 200 մլն դրամի պատվեր Ձեռիխայից, բավականին մեծ պատվեր սպասվում էր նաև ՌԴ-ից, սակայն Ուկրաինայում սկսված պատերազմի պատճառով այն դեռևս ընթացք չի

ստացել: Այսօր Հանրապետությունում խիստ արդիական և պահանջված է նաև կենսապարարտանյութի արտադրությունը՝ ամոնիումային սելիտրայի գնի կտրուկ աճի պատճառով՝ այն թանկացել է մոտ 4 անգամ: «Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոնն առաջարկում է այլընտրանքային տարբերակ՝ «էկոբիոֆիտ» կենսապարարտանյութը, որն իր արդյունավետությամբ չի զիջում սելիտրային, էկոլոգիապես անվտանգ է և ունի մի շարք առավելություններ:

Ընդհանրապես, քննարկվում է Հայաստանի Հանրապետությունում միջին հզորության կենսատեխնոլոգիական գործարան կառուցելու հարցը: Նման գործարանի պարագայում հնարավոր է 6–8 արտադրատեսակներ տրամադրել մեր գյուղատնտեսությանը, սննդարդյունաբերությանը, դեղագործությանը, որոնք այսօր ներկրվում են արտերկրից: Գործարան կառուցելու հարցը բարձրացվել է կառավարությունում, և վարչապետի հանձնարարականով այսօր դիտարկվում է Աբովյան քաղաքում:

Օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնում շարունակվել է «Գանգլերոն», «Տիոդին» և «Կապրոֆեր» դեղապատրաստուկների արտադրությունը, որոնք արտահանվում են Ռուսաստան, Ուկրաինա, Վրաստան և Բելառուս:

Բացի նշվածներից, ապրանքայնացման ենթակա մշակումներ առկա են նաև ակադեմիական այլ ինստիտուտներում: Սակայն դրանք հետագա ապրանքայնացման ընթացք չեն ստացել, դրանցով լուրջ չեն զբաղվել ոչ ինստիտուտները, ոչ էլ ակադեմիայի նախագահությունը: Այսօր դա մեր գլխավոր ռազմավարական խնդիրներից մեկն է, հիմնարար հետազոտությունների արդյունքներն աստիճանաբար տանել դեպի կիրառական դաշտ, ինչը, իմ խորին համոզմամբ, ակադեմիայի զարգացման գլխավոր գրավականը կլինի: Եվ այդ նպատակով էլ ԳԱԱ-ի նախագահության կազմում ստեղծվել է հատուկ ստորաբաժանում:

Այժմ նոր նախաձեռնությունների մասին: Ինչպես գիտեք 2021 թ. վերջին կազմակերպվել են այցելություններ համակարգի բոլոր գիտական կազմակերպություններ՝ հետազոտական ծրագրերի, կադրային ներուժի և գիտական ենթակառուցվածքների առկա վիճակի ուսումնասիրության և հիմնական պրոբլեմների ճշգրտման նպատակով: Արդյունքում բացահայտվել են կազմակերպությունների և համակարգի ուժեղ և թույլ կողմերը, որոնց հիման վրա էլ մշակվել է համակարգի բարեփոխումների ծրագիրը, որի որոշ տարրեր արդեն իսկ ներդրվել են:

Բարեփոխություններն իրականացվել են մի քանի ուղղություններով: Առաջինը՝ իրավական դաշտի կանոնակարգումն է: Խոսքը գնում է «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի մասին: Այդ ուղղությամբ կատարվել է հետևողական աշխատանք, ընդ որում՝ այն իրականացվել է համատեղ՝ գիտության կոմիտեի, կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարության հետ միասին: Արդյունքում խմբագրվել է նշված օրենքի նախագծում ԳԱԱ-ին վերաբերող 26-րդ հոդվածը, մասնավորապես՝ ակադեմիայի համար սկզբունքային նշանակություն ունեցող 1-ին կետը, որն ապահովում է գիտահետազոտական կազմակերպությունների հետագա գործունեությունը ԳԱԱ համակարգում:

– Ակադեմիան ՀՀ հիմնադրած ինքնակառավարվող ոչ առևտրային կազմակերպություն է, որն իր կազմում միավորում է ակադեմիայի անդամներին, ակադեմիայի բաժանմունքները, ակադեմիայի աշխատակազմը և ակադեմիայի համակարգի կազմակերպությունները:

Նախագծով ակադեմիային վերապահված են նաև պետական կառավարման մարմնի առանձին գործառույթներ՝

– Ակադեմիան իր կանոնադրությամբ սահմանված կառավարման մարմինների միջոցով իրականացնում է իր համակարգի կազմակերպությունների ընդհանուր կառավարումը:

Օրենքի նախագիծը գտնվում է քննարկման փուլում և հույսով ենք, դրանք ցանկալի ընթացք կունենա:

Արդեն իսկ կատարված փոփոխությունների երկրորդ ուղղությունը ԳԱԱ նախագահության աշխատակազմի նոր կառուցվածքի հաստատումն է: 2022 թ. սկզբին կատարվել է ԳԱԱ նախագահության կառուցվածքի փոփոխություն և աշխատակազմի օպտիմալացում: Արդյունքում ստեղծվել են նոր ստորաբաժանումներ՝ Զարգացման ծրագրերի և մշտադիտարկման, հատուկ ծրագրերի և ներդրումների, գիտական կադրերի պատրաստման ծրագրերի բաժինները, վերակազմավորվել են Միջազգային դրամաշնորհների աջակցության ու գիտության հանրայնացման և հասարակայնության հետ կապերի բաժինները, բացվել են ԳԱԱ նախագահի տեղակալների, ինչպես նաև Արցախում ԳԱԱ նախագահության ներկայացուցչի հաստիքներ: Վերասահմանվել և հստակեցվել է ԳԱԱ ղեկավար կազմի պարտականությունների և իրավասությունների շրջանակը:

Նոր ձևավորված բաժինների կողմից իրականացվող կամ համակարգվող գործառույթներից պետք է առանձնացնել ԳԱԱ ընթացիկ հետազոտությունների տեղեկատվական համակարգի ստեղծումը, միջգիտակարգային հետազոտությունների ծրագրերի մշակումը, ազգային անվտանգության ամրապնդմանն ուղղված ծրագրերի իրականացումը, պահանջարկով պայմանավորված հետազոտությունների կատարումը, կադրերի վերաբուսակրթության ծրագրերի իրականացումը, գիտության հանրահռչակումը և այլն: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել միջազգային համագործակցության զարգացմանը:

Մշակվել է նաև ՀՀ ԳԱԱ 2022–2026 թթ. զարգացման ռազմավարությունը, որում շարադրված են ակադեմիայի զարգացման տեսլականը, նպատակները, դրանց հասնելու միջոցառումները ու այդ միջոցառումների ներդրման արդյունավետության գնահատման առանցքային ցուցանիշները: Ռազմավարության հիմնական նպատակներն են՝

– բարձրացնել համակարգի գիտական կազմակերպությունների կողմից իրականացվող հետազոտությունների արդյունավետությունը,

– խթանել գերազանցությունը և ապահովել համակարգի շարունակական զարգացումը,

– աջակցել գիտություն-կրթություն-արտադրություն փոխգործակցության մակարդակի բարձրացմանը,

– նպաստել ՀՀ ԳԱԱ-ի ինտեգրմանը միջազգային, առաջին հերթին Եվրոպական հետազոտական տարածք և այլն:

Մշակվում է ԳԱԱ համակարգի օպտիմալացման ծրագիրը, որը նպատակ

ուների ձևավորել ժամանակակից գիտահետազոտական, գիտաարտադրական, գիտաուսումնական կամ գիտաարտադրաուսումնական կենտրոններ՝ զարգացման ու ակնկալվող արդյունքների հստակ պատկերացումներով: Ծրագիրը նախատեսվում է իրականացնել 2022–2026 թթ. ընթացքում և արդյունքում ԳԱԱ 32 գիտական կազմակերպություններից ձևավորել շուրջ 20 կազմակերպություն կամ կենտրոն:

Օպտիմալացման գործընթացն ընդգրկելու է նաև ակադեմիայի նախագահության կառուցվածքային փոփոխությունները: Մասնավորապես՝ նախատեսվում է ներկայումս գործող հինգ բաժանմունքների հիման վրա ձևավորել երեք բաժանմունք, նախագահության կազմում ընդգրկել գիտության ոլորտի պետական լիազոր մարմնի և բնագավառին առնչվող այլ պետական մարմինների ներկայացուցիչներ:

Մեր հիմնական խնդիրներից է նաև ԳԱԱ համակարգի ռեսուրսների կենտրոնացումը կարևոր նշանակություն ունեցող գիտահետազոտական և տեխնոլոգիական խնդիրների լուծման վրա: Այդ խմաստով կարևորագույն խնդիր է ԳԱԱ-ի համար գիտական և գիտատեխնոլոգիական հետազոտությունների գերակա ուղղությունների ընտրությունը:

ԳԱԱ-ի կողմից իրականացվող հետազոտությունները կամ խնդիրները պայմանականորեն կարելի է բաժանել չորս խմբի: Առաջինը հայագիտությունն է, որը պետք է զարգանա որպես Հայաստանի Հանրապետության համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող բնագավառ և պարտադիր ընդգրկված լինի ակադեմիայի գերակայությունների շարքերում: Երկրորդը հիմնարար գիտական հետազոտություններն են ընդհանրապես: Այստեղ պետք է ընտրել գերակայությունները և իրականացնել այնպիսի հետազոտություններ, որոնք ուղղված են գիտության արդի չափանիշներին համապատասխան նշանակալի հիմնախնդիրների լուծմանը՝ պետք է զբաղվել «մեծ» կամ «մեծ նպատակին» հասնելուն ուղղված հիմնարար հետազոտություններով: Երրորդ խումբն ազգային անվտանգության մակարդակի ամրապնդմանը միտված գիտական և տեխնոլոգիական հետազոտությունների իրականացումն է: Եվ չորրորդը՝ կիրառական հետազոտություններն են, որոնք պետք է ուղղված լինեն ինչպես հանրապետության տնտեսության զարգացմանը, այնպես էլ միջազգային շուկա գիտատար արտադրանքի կամ ծառայության արտահանմանը:

Ներկայումս մշակման փուլում են գտնվում նաև գիտական կադրերի վերաարտադրության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված ծրագրերը: Մասնավորապես, ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնը ԳԱԱ հետազոտական համալսարանի վերափոխման ծրագիրը, որն ընդգրկում է մագիստրոսական և ասպիրանտական ծրագրերի նախագծում և իրականացում գիտական կազմակերպություններում՝ պետական և միջազգային ֆինանսավորմամբ, ասպիրանտական դպրոցի ներդրում, հետդոկտորանտուրայի ինստիտուտի հիմնադրում գիտական կազմակերպություններում և այլն: Մշակվում են նաև գիտակրթական կրաստերների ստեղծման մեխանիզմներ:

Անհրաժեշտ է մշակել նաև ազգային գիտական ենթակառուցվածքների արդիականացման և զարգացման ճանապարհային քարտեզ՝ ապահովելով ենթակառուցվածքների մատչելիությունը հանրապետության բոլոր գիտական

կազմակերպությունների և բուհերի համար: Ճանապարհային քարտեզով պետք է նախատեսվի նաև ազգային գիտական ենթակառուցվածքների ինտեգրումը Եվրոպական Միության, առաջին հերթին Արևելյան գործընկերության երկրների գիտական ենթակառուցվածքների հետ:

Հայագիտական հետազոտությունները պետք է ունենան հատուկ վերաբերմունք ինչպես պետական մարմինների, այնպես էլ ԳԱԱ ղեկավարության և կազմակերպությունների կողմից:

Անհրաժեշտ է ավելացնել, որ նախատեսվող աշխատանքների ծավալները շատ մեծ են, իսկ իրականացման համար նախատեսված ժամանակահատվածը՝ շատ կարճ. վերջինս թելադրված է, մի կողմից ԳԱԱ համակարգի կադրային կազմի կառուցվածքով, երբ 70 և բարձր տարիք ունեցողների մասնաբաժինը գիտական աստիճան ունեցողների մեջ կազմում է շուրջ 30 %, մյուս կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության առջև ծառացած նոր մարտահրավերների հակազդման ու խնդիրների լուծմանն ուղղված քայլերի իրականացման երբեմն հրատապ անհրաժեշտությունով պայմանավորված արագ փոփոխվող աշխարհաքաղաքական դարգացումներով:

Ինչպես տեսնում եք խնդիրները շատ են և դրանք հրատապ պետք է լուծում ստանան: ՀՀ ԳԱԱ համակարգը լրջագույն բարեփոխումների կարիք ունի, և դա այսօր խիստ պահանջված է, դա անհրաժեշտ է հասարակության մեջ Հայաստանի գիտության և ազգային ակադեմիայի երբեմնի բարձր հեղինակության վերականգնման համար, ակադեմիայի և գիտնականների հանդեպ վերադաս մարմինների երբեմնի վստահության վերականգնման համար, ԳԱԱ-ի միջազգային հեղինակության բարձրացման համար: Իսկ մենք Ձեր հետ միասին դրան կհասնենք, քանի որ կա վճռականություն, կամք, պատասխանատվության զգացում և բարեփոխումներ իրականացնելու փորձ, և ամենակարևորը, որ այդ ամենն իրականացվում է գիտության ոլորտում պետական լիազոր մարմնի հետ համաձայնեցված և դրա համար առկա է կառավարության ֆինանսական հովանավորությունը:

Այնուհետև ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար, թղթակից անդամ Արթուր Իշխանյանը ներկայացրեց ՀՀ ԳԱԱ 2021 թ. գիտակազմակերպական գործունեությունը, խոսեց գիտական արդյունքի միջազգայնացման խնդրի մասին: «Մենք պետք է բազմաթիվ քայլեր անենք մեր ամսագրերում օտարալեզու բովանդակություն աճեցնելու համար: Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի նոր պահանջներում նշված է նվազագույնը 10 տոկոս, բայց ես կարծում եմ, որ մեր ազգային անվտանգության, պաշտպանության տեսակետից անհրաժեշտ է հասնել շատ ավելի մեծ քանակության, որովհետև բոլոր որոնողական համակարգերը հղում են անում առցանց հանրագիտարաններին, որոնք էլ իրենց հերթին հղում են անում միջազգային հեղինակավոր ամսագրերում հրապարակված հոդվածներին», – ասաց Արթուր Իշխանյանը:

Նա նաև նշեց, որ ԳԱԱ-ն անդրադարձել է ՀՀ կառավարությունից և վերադաս մարմիններից ստացված բոլոր փաստաթղթերին, ներկայացրել է իր առաջարկություններն ու դիտողությունները: Հատուկ ուշադրությամբ և մանրամասն քննարկվել են բարձրագույն կրթությանը, գիտությանը, երկրի պաշտպանությանը, առաջավոր տեխնոլոգիաներին, գիտության ֆինանսավորմանն առնչվող օրենսդրական և իրավական ակտերի նախագծերը և ներ-

կայացվել են համապատասխան դիտողություններ և առաջարկություններ:

ՀՀ նախագահ Վահագն Խաչատուրյանը ողջունեց ՀՀ ԳԱԱ տարեկան ընդհանուր ժողովի մասնակիցներին և նշեց, որ իր համար պատիվ է ներկա գտնվել հոգեհարազատ միջավայրում: «Մենք կարիք ունենք պետական քաղաքականության մեջ մեր խոսքն ասելու ժամանակ հաշվի առնել գիտական հիմնավորումները: Մենք կարիք ունենք անաչառ գնահատականներ տալու և՛ ստեղծված իրավիճակին, և՛ ապագային, որը կդառնա նաև պետական քաղաքականություն: Եթե փորձեք հիմա գնահատել, թե ինչով են պայմանավորված եղել մեր անհաջողությունները, ապա կհասկանաք, որ դրա պատճառը գիտությունից հեռվանալն է: Մենք կարիք ունենք նորից վերադառնալ այդ սկզբնաղբյուրին, որը կոչվում է միտք, անաչառություն, ազնվություն, իրատեսություն: Մենք այլ ռեսուրս չունենք, քան մարդն է՝ իր գիտելիքով, իր ունակություններով, իր նախաձեռնություններով: Հայաստանի իշխանության բոլոր օղակները՝ կառավարությունը, Ազգային ժողովը, նախագահական ինստիտուտը ձեր կողքին են, ձեր բոլոր նախաձեռնություններին աջակցողն են, պատրաստ են քննարկել ցանկացած բարդ հարց, որը կարող է ծագել: Մենք վաղվա օրվա մեր պետությունը կառուցելու մեջ միայն և միայն միասին կարող ենք լինել», – ասաց ՀՀ նախագահ Վահագն Խաչատուրյանը:

Ժողովում ելույթներ ունեցան ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտների մի շարք տնօրեններ: Նրանք բարձրացրեցին «Գնումների մասին» օրենքում փոփոխությունների, երիտասարդ կադրերի պատրաստման, սարքավորումների արդիականացման, Ադրբեյջանի կողմից գրավված տարածքների պատմամշակութային արժեք ներկայացնող հուշարձանների պաշտպանության ապահովման անհրաժեշտության հարցերը: Բարձրացվեց նաև ՀՀ ԳԱԱ օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնի տարածքում բազմաբնակարան համալիրի կառուցումը կասեցնելու հարցը: ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Յուրի Հովհաննիսյանը հանդես եկավ «Պարբերական աղյուսակի նոր տարրեր» գեկույցով:

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ», ՄԱՅԻՍ, № 5, 2022 Թ.